

Бібліотека наукового щорічника
«Україна дипломатична», випуск №13

Library of scientific year-book
«Ukraine diplomatychna», issue № 13

БІБЛІОТЕКА НАУКОВОГО ЩОРІЧНИКА
«УКРАЇНА ДИПЛОМАТИЧНА»

ДИПЛОМАТИЧНА ТА КОНСУЛЬСЬКА СЛУЖБА

У ВИМІРІ ОСОБИСТОСТІ

LIBRARY OF SCIENTIFIC YEAR-BOOK
«UKRAINA DYPLOMATYCHNA»

Бібліотека наукового щорічника
«Україна дипломатична», випуск №13

Library of scientific year-book
«Ukraine diplomatychna», issue № 13

ДИПЛОМАТИЧНА ТА КОНСУЛЬСЬКА СЛУЖБА У ВИМІРІ ОСОБИСТОСТІ

Київ — 2016

Павло ГАЙ-НИЖНИК,
доктор історичних наук, завідувач відділу історичних студій
Науково-дослідного інституту українознавства (м. Київ)

ОЛЕКСАНДР ПАЛТОВ — ДЕРЖАВНО-ПОЛІТИЧНИЙ ДІЯЧ, ЗАСТУПНИК МІНІСТРА ЗАКОРДОННИХ СПРАВ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Анотація. У статті йдеться про Олександра Палтова, який відіграв неабияку роль у діяльності вищих офіційних сфер Української Держави, мав чи не найбільший вплив на гетьмана майже до кінця його правління. Описано те, як О. Палтов отримав посаду товариша міністра закордонних справ, але працював з гетьманом, входячи навіть у найдріб'язковіші деталі його життя. Визначено його вплив на Скоропадського. Усі перемовини з німцями вів Палтов від імені Гетьмана. Роботою Кабінету Міністрів поза-лаштунково керував Палтов.

Ключові слова: Українська Держава, дипломатична діяльність, Палтов, уряд Скоропадського.

«Він справді працював над створенням України не за страх, а за совість».

Павло Скоропадський

Олександр Олександрович Палтов (1867–?) — особистість непересічна й дещо загадкова в історії українського державотворення. Ця людина відіграла неабияку роль у вищих офіційних сферах Української Держави, особливо поза лаштунками, і мала чи не найбільший вплив на гетьмана майже до кінця його правління. Спогади практично кожного впливового державного діяча 1918 року не обходять більшою чи меншою мірою згадку про О. Палтова. Попри усі політичні перипетії національного державотворення за Гетьманату 1918 року, Олександр Олександрович завжди залишався за ширмою публічної політики, діючи в глибині її прихованих рушіїв, і саме тому, вочевидь, так і залишився не «популяризований» політиками від історії та історика-

ми від політики. Ким же був цей етнічний росіянин, котрий, за словами гетьмана, «справді працював над створенням України не за страх, а за совість»?¹

На жаль, у вітчизняній та зарубіжній історіографії поки що немає розвідок чи досліджень життєвого шляху О. Палтова. Народився він 1867 року в Санкт-Петербурзі в старовинній дворянській сім'ї. Його батько та дядько були відомими гвардійськими офіцерами, а один з його дядьків навіть командував імператорською яхтою. У 1887 році О. Палтов закінчив юридичний факультет Санкт-Петербурзького університету на відмінно й залишився при цьому навчальному закладі. Згодом молодим ад'юнктом-професором нетривалий час читав лекції в Казанському університеті, поки не отримав пропозицію повернутися до Петербурга на посаду правителя справ у міністерстві шляхів сполучення². Відомо також, що в 1900 році він був віце-директором одного з департаментів російського міністерства шляхів³, а потім і головою міністерської канцелярії міністра шляхів, ким на той час був С.Ю. Вітте. Певний час, до зайняття С. Вітте посади російського прем'єр-міністра, був у нього секретарем.

Родинний герб Палтових

Водночас, завдяки впливові та становищу своєї родини (а точніше — родини своєї дружини, доньки керуючого імператорськими палацами), був представлений двору імператора й отримав придворне звання камер-юнкера російського царя. О. Палтов був одружений з Ольгою Костянтинівною Колзаковою, мав доньку Ксенію (закінчила Смольний інститут із шифром імператриці) та сина Михайла. За деякими відомостями, його донька була дружиною одного з синів американського мільйонера Г. Форда⁴.

Коли ж при міністерстві шляхів були утворені залізничні порайонні комітети, молодий О. Палтов отримав призначення до Варшави головою порайонного комітету. При цьому він часто мешкав й у Петербурзі. Його близький товариш ще з тих часів Б. Стелецький згадував, що О. Палтов був високоосвіченим, вихованим чоловіком, який розмовляв кількома мовами й «так любив широке, галасливе життя»⁵. А для такого способу життя в столиці імперії утримання управителя комітету, звичайно ж, конче не вистачало. Вочевидь, на кошти батьків дружини розраховувати було даремно (та й скандально), а отже, О. Палтов не гребував підробітками на стороні.

І от невдовзі О. Палтов опинився у центрі грошової кримінальної справи щодо отримання ним хабара в 30 тис. рублів за турботи з видачі одній з фірм прав на постачання товарів Ураль-

Українська дипломатична місія в Берліні: О. Палтов, В. Кочубей, Ф. Лизогуб (серпень 1918 р.)

ською залізницею. Справу було проведено зі знанням справи. У Росії саме відбувалося жваве (навіть гарячкове) будівництво нових залізниць. Відтак з'явилася жорстка конкуренція й величезний попит на фахівців зі складання економічних записок (свого роду бізнес-планів) до проектів будівництва нових залізниць. Саме з цього приводу група знайомих О. Палтова, що також була пошуковцем-претендентом на отримання відповідної концесії, і звернулася до О. Палтова, запропонувавши йому нібито 10 тис. рублів за складання економічної записки до їхнього проекту. О. Палтов таку записку склав, і невдовзі саме проект цієї групи переміг у конкурсі⁶.

Аж тут, вже після прийняття відповідного рішення, одна з фірм-конкурентів (чий проект було відхилено) заявила, що фірма-переможець «отримала концесію, тому, що нею був підкуплений правитель справ міністра [залізничних справ], який зумів провести проект у бажаному напрямкові»⁷. Йшлося про О. Палтова та суму в 30 тис. рублів. Як завжди буває в таких випадках, спочатку про це почали шептатися дами, а далі й співробітники міністерства. Врешті, коли О. Палтов вже перебував у Варшаві, розпочалося формальне слідство. Виявилось, що гроші проходили по внутрішній звітності фірми й були видані за відомостю (кошторису), проте державний ревізор під час перевірки завагався в законності такої послуги, і було відкрито кримінальну справу, але не проти фірми, а проти О. Палтова. Через високу придворну посаду обвинуваченого справа набула широкого резонансу й, хоча керівники Міністерства шляхів вступилися за О. Палтова, він таки змушений був давати покази слідчому. Спочатку О. Палтова тимчасово позбавили придворного звання, а самому йому довелося подати у відставку. Врешті у справу змушений був втрутитися сам імператор Микола II, за вказівкою якого розв'язання питання було відкладено до завершення Світової війни, яка щойно розпочалася. Попри все, О. Палтова все ж не було позбавлено мундира, і він продовжував числитися директором канцелярії Міністерства шляхів. Очевидно, вийти сухим з цієї історії йому допомогли не лише відповідні зв'язки при дворі царя та в міністерських колах, але й приналежність до масонства, зокрема до Паризької ложі⁸. Однак увесь час тривання Першої світової війни О. Палтов перебував під слідством. Рішення ж про відтермінування притягнення його до суду було прийняте царем через численні прохання вже після того, як О. Палтова запросив працювати при собі новопризначений начальник Галицько-Буковинських залізниць

К.С. Немешаев⁹. Відтак під час російської окупації Західної України і аж до Лютневої революції в Росії О. Палтов працював юрисконсультком правління Галицько-Буковинських залізниць¹⁰.

Після революційних подій 1917 року в Петрограді О. Палтов опинився в Києві, де познайомився з управителем Південно-Західних залізниць Б. Бутенком. Його кар'єрний злет в Україні розпочався після знайомства з П. Скоропадським напередодні державного перевороту, який колишній командувач 1-м Українським корпусом і отаман Вільного козацтва готував зі своєю «Українською народною громадою». Генерал, за його ж власними спогадами, познайомився з О. Палтовим 25 квітня 1918 року через члена організації М. Гіжицького, якому П. Скоропадський якось сказав, що збирається видати звернення до народу і для цього йому потрібен хтось з юристів¹¹. Саме М. Гіжицький і привів до голови Української народної громади О. Палтова. Начальник же штабу гетьмана запевняє, що О. Палтова звів із П. Скоропадським саме Б. Бутенко — також член УНГ і майбутній міністр шляхів у гетьманському уряді¹². Гадаю, тут нема істотних протиріч. Очевидно, що саме Б. Бутенко ввів у коло таємної організації О. Палтова, де той і мав змогу познайомитися зі П. Скоропадським, але самому майбутньому гетьманові, як це часто буває, знайомство з юристом О. Палтовим запам'яталося саме після їхньої більш тісної зустрічі через М. Гіжицького й початку спільної роботи над проектами перших конституційних актів.

П. Скоропадський усамітнівся з новим знайомим в окремії кімнаті, де розповів йому про план майбутніх дій і цілі, котрі прагнув досягти після встановлення Гетьманату. Він виклав О. Палтову основні думки, які хотів би висловити у зверненні. Олександр Олександрович занотував дещо зі сказаного генералом та попрямував до себе додому. Як свідчив колишній гетьман, через півтори години О. Палтов повернувся до нього з уже майже готовою основою його майбутньої грамоти. Залишалось лише замінити деякі вислови. Саме тоді майбутнього гетьмана вразили «ця ясність розуму і швидкість роботи [О. Палтова] у такому складному питанні». Тоді ж П. Скоропадський і вирішив призначити нового помічника своїм радником та заступником державного секретаря майбутньої гетьманської держави, вирішив наблизити його до себе¹³. О. Палтов став особистим радником П. Скоропадського практично до падіння Гетьманату.

Він був автором проекту не лише гетьманської Грамоти до всього українського народу, а й Законів про тимчасовий державний устрій України, що з'явилися в Києві після перевороту й проголошення Української Держави 29 квітня 1918 року. Від самого початку О. Палтов підготував проект утворення Української Держави у формі Князівства Київського і Королівства Галицького¹⁴. Проте П. Скоропадський відкинув будь-які спроби абсолютизації своєї влади. Його диктатура мала бути лише тимчасовою, до стабілізації політичного й фінансово-економічного становища в країні. Після цього демократично обраний Сейм (парламент) мав

Голова Ради Міністрів Української Держави Ф. Лизогуб, посол Української Держави в Німеччині Ф. Штейнгель, товариш (заступник) міністра закордонних справ Української Держави О. Палтов під час дипломатичного візиту до Німеччини (серпень 1918 року)

службі. Гетьманський уряд застав Міністерство закордонних справ на початковій стадії свого створення. Керівництву відомства довелося фактично розбудовувати його заново, формувати штати працівників, а також встановлювати штати українських закордонних представництв та добирати для них посадовців тощо¹⁶.

Тогочасний директор гетьманської Української Телеграфної Агенції (УТА) Д. Донцов свідчив, що О. Палтов був типовим виплодом «Юго-западного края», розмовляв російською, польською, німецькою й поганою українською. З перших же днів існування Української Держави й гетьманського уряду його особа, завдяки своєму особливому становищу й впливу на П. Скоропадського, сягнула величезного значення в політичних позаапаратних та офіційних колах. Разом з тим цей веселий, мутушливий чоловік з округлим обличчям і з «цвікером» (пенсне) на носі мав на диво велику енергію. Характеризуючи його, Д. Донцов писав у щоденнику 29 травня 1918 року: «Палтов робить все: організує пресові бюро, призначає архієреїв, видумує новий однострій для армії. Крім того, безнастанно в розмовах з німцями»¹⁷. Остання фраза засвідчує його чітку пронимецьку орієнтацію, яка іноді навіть переходила межі дипломатичного тону. «Коли в передпокою над сходами, де сидять Крига і Кочубей, гетьманські ад'ютанти, дзвонить телефон, дуже часто людина, з якою жадають розмови, є «ексцеленц фон Пальтов», — помічав вже за місяць після перевороту Д. Донцов, який також зауважував, що радник П. Скоропадського

визначити державний устрій Української Держави та форму правління в ній. Втім О. Палтов, будучи переконаним монархістом, і після встановлення Гетьманату не змінив своїх переконань. Увесь період існування Української Держави він не залишав надії на перетворення її на ту чи ту форму монархії.

Після перевороту О. Палтов став державним радником у гетьманському Кабінеті Міністрів, довіреною особою П. Скоропадського та фактичним керівником його канцелярії¹⁵. 3 травня 1918 року він був призначений товаришем міністра закордонних справ (з сумісним відкомандируванням до гетьмана) і до листопада перебував на державній

був свого роду барометром мілітарно-політичного стану Центральних держав¹⁸. Інша урядова співробітниця, Н. Суровцева, яка була соціалісткою-революціонеркою й вороже ставилася до факту існування Гетьманату взагалі та його висуванців зокрема, відзначала, що «Палтов був людиною дуже тертою, бувалою «у сферах» (чого бракувало всім нашим діячам переважно просвітянського типу)»¹⁹.

П. Скоропадський безумовно довіряв своєму радникові, хоча й згадував, що йому частенько доводилося відчувати через О. Палтова певні незручності. Главі держави розповідали, що в його радника і за сумісництвом заступника міністра закордонних справ були грошові непорозуміння за старої влади, і навіть, що той перебував під судом. Гетьман вимагав щодо цього доказів, які йому за тих умов, звісно, ніхто надати не міг. Крім того, П. Скоропадський зауважував, що в О. Палтова не було грошових нагромаджень та, не вірячи в намови заздрісників, навіть в еміграції був «переконаний, що за час Гетьманства ні в чому осудливому щодо цього він помічений не був»²⁰. П. Скоропадський впевнено твердив про О. Палтова, що «це видатна за своїм розумом людина, за своєю широкою всебічною освіченістю, що він разюче працездатний, врівноважений, завжди на місці і що він відданий справі, котрій служив»²¹. А тим самим, зазначав колишній гетьман, і йому особисто.

Саме О. Палтов (або начальник Штабу пана гетьмана) зазвичай першим, коли П. Скоропадський ще перебував у спальні, відвідував керівника держави о восьмій-дев'ятій годині ранку²². Спектр діяльності цієї людини був, здавалося, всебічним. Його робочий день тривав до часу ночі під час засідань Ради Міністрів, а о восьмій він з'являвся до гетьмана з уже готовими паперами²³. Втім О. Палтов був не проти, як казали у той час, іноді «покутитись», і це не залишалося поза увагою гетьмана, який дивувався, коли той встигає виконувати свою роботу. Однак П. Скоропадського найперше цікавили ділові риси людини, а не пересуди про неї. А таких здібностей О. Палтову було не позичати. Він «брав питання завжди широко й сміливо, не комкав його і не боявся нового, якщо це було доцільно. У нього був широкий розмах, чого, на жаль, — згадував гетьман, — у більшості наших міністрів не було»²⁴.

Начальник Штабу гетьмана змальовує особисті риси О. Палтова та його становище при гетьманові більш детально: «Для Скоропадського Палтов був рідкісна знахідка. Неможливо було днем з вогнем відшукати подібного до Палтова правителя справ. Вплив Палтова на Скоропадського був необмежений, жодного скільки-небудь значущого паперу Скоропадський не підписував раніше, ніж порадитися з Палтовим. Усі зносини з німцями вів Палтов від імені Гетьмана. Роботою Кабінету Міністрів позалаштунково керував Палтов. Взагалі, уже розумове життя та діяльність Скоропадського централізоване було у Палтові.

У політичному відношенні Палтов у повному розумінні міг бути залічений до категорії безпартійних або до рангу всепартій-

Офіційний візит гетьмана П. Скоропадського до Німеччини. Гетьман П. Скоропадський, посол Української Держави в Німеччині Ф. Штейнгель, товариш (заступник) міністра закордонних справ Української Держави О. Палтов (вересень 1918 року)

них. Він з однаковим успіхом говорив з українцями, підтримуючи їхні погляди, погоджувався з кадетами і монархістами, проте завжди умів поставити питання таким чином, що доводилося приєднуватися до його думки.

Офіційно він отримав посаду товариша міністра закордонних справ, але працював з гетьманом, входячи навіть у найдріб'язковіші деталі його життя, як наприклад: скласти меню обідів, зміст тостів, розпис гостей за столом тощо.

Скоропадський знав, що Палтов знаходився під судом, але разом з тим усвідомлював, що без Палтова йому обійтися не можна»²⁵.

Щодо діяльності Міністерства закордонних справ та його керівника, то П. Скоропадський і після свого гетьманування не вважав Д. Дорошенка придатною людиною на посаді міністра. Шкодуючи, що його ніким було замінити, гетьман заспокоював себе тим, що саме О. Палтов був заступником міністра. Працівники міністерства й урядовці відразу ж помітили, що фактичним головою відомства закордонних справ України був не Дмитро Іванович, а саме Олександр Олександрович. Так, зокрема, урядовка МЗС закордонних справ Н. Суровцева свідчила з цього приводу: «Йому, Дорошенкові, здавалося, що Палтов допомагав йому в роботі і скромно стояв осторонь. У мене, та й не одної мене, а всіх міністерських співробітників було якраз протилежне враження: керував роботою Палтов, а Дорошенко дуже скромно стояв осторонь»²⁶. Ця працівниця додає також, що «в основному він [Палтов. — П. Г.-Н.] перебував при гетьмані і звідти керував політичною лінією міністерства та його новими призначеннями»²⁷. Визнавав це й П. Скоропадський, згадуючи, що «майже весь

час Гетьманства зовнішня політика знаходилася в моїх [Скоропадського. — П. Г.-Н.] руках, руках Палтова і почасти Лизогуба»²⁸.

Про це свідчить і фактичний перебіг подій. О. Палтов перебував у центрі зовнішньополітичної діяльності українського уряду. Він був у складі делегації Української Держави на переговорах із Всевеликим військом донським, які розпочалися в липні 1918 року. Крім того, поряд з гетьманом, представниками німецького, австро-угорського та українського військового командування й дипломатів брав участь в оглядинах при прийнятті на службу Українській Державі 26 серпня 1918 року у Володимирі-Волинському дивізії «синьожупанників», що була сформована з колишніх українців-полонених російської армії²⁹. Водночас О. Палтов з ентузіазмом сприйняв висунуту тоді В. Липинським ідею створення союзу України, Німеччини, Польщі та Угорщини³⁰. У зв'язку з підписанням російсько-німецького мирного договору він запропонував звернути особливу увагу українській дипломатії на Балтійські країни й відкрити консульство у Вільні (сучасний Вільнюс), позаяк «цей регіон важливий як для економіки, так і особливо для політичного життя України як центр перетинання інтересів Варшави, Москви та Києва»³¹.

Особливу роль О. Палтова при П. Скоропадському підтверджував і його колишній начальник Штабу Б. Стеллецький, який засвідчував, що гетьман «не проводив жодного заходу не порадившись із Палтовим», який, за його словами, утримував свій вплив головним чином «своєю працею та безумовно неабияким розумом»³². Досить сказати, що навіть призначення І. Кістяковського міністром внутрішніх справ та С. Гербеля головою Ради Міністрів П. Скоропадський здійснив лише після схвалення цих кандидатур О. Палтовим. Саме О. Палтов вказав П. Скоропадському на особу державного секретаря І. Кістяковського серед інших кандидатів (колишніх царських губернаторів, які більше або менше розумілися на складному адміністративному апараті) на посаду спочатку товариша міністра внутрішніх справ, а згодом і на посаду міністра³³. Так само С. Гербель, який не мав особливої поваги ані в німецького командування, ані в гетьмана, лише після схвалення цієї кандидатури О. Палтовим був призначений П. Скоропадським головою уряду Української Держави³⁴.

Водночас він та гетьманський начальник Штабу Б. Стеллецький, за словами останнього, на протигагу генеральному писареві І. Полтавцю-Остряниці та міністрові закордонних справ Д. Дорошенку, «вживали усіх зусиль [аби] згладити... стосунки [з Росією] і зробити їх для загальноросійського напрямку не настільки шкідливими», а якщо це їм не вдавалося, то вони запрошували на цю нараду дружину гетьмана, «котра з'являлася ніби то випадково і як жінка дуже від природи розумна знаходила спосіб примирити сторони та переконати свого чоловіка»³⁵.

17 серпня 1918 року разом із головою Ради Міністрів Ф. Лизогубом О. Палтов поїхав до Німеччини (як секретар з ними перебував князь В. Кочубей), де в Берліні провів кілька зустрічей і обго-

ворень торгово-економічних та політичних проблем з державним секретарем закордонних справ цієї країни фон Гінце. На переговорах було також розглянуто питання ратифікації Берестейського договору, холмську, донську, кримську й бессарабську проблеми, а також окремі деталі фінансово-економічного характеру. З'явилися зрушення й у складному питанні щодо армії та флоту. Візит мав досить успішні наслідки для України.

Проте Ф. Лизогуб і О. Палтов не змогли остаточно розв'язати проблему створення українського війська й передачі німцями Україні Чорноморського флоту. З цією метою 3 вересня 1918 року до Берліна на запрошення кайзера Вільгельма II виїхав П. Скоропадський. До складу української державної делегації входив і О. Палтов. 4 вересня спеціальний потяг Української Держави прибув до столиці Німеччини, де висока українська делегація зупинилася в готелі «Adlon». Разом з гетьманом та послом України в Німеччині бароном Ф. Штейнгелем 5 вересня 1918 року О. Палтов відвідав рейхсканцлера графа Гертлінга й заступника державного секретаря фон Буше. Ввечері того ж дня рейхсканцлер дав обід українській делегації, після якого відбулося велике прийняття за участю дипломатичного корпусу, міністрів і вищих військових та цивільних урядовців.

Того ж вечора, 5 вересня 1918 року, офіційна українська делегація вирушила до замку Вільгельмское за 6 км від Касселя, де перебував Вільгельм II. Після першої зустрічі сам на сам між гетьманом та імператором, під час якої П. Скоропадському було вручено великий хрест ордена Червоного Орла^{36*}, Вільгельм II запросив до свого кабінету О. Палтова й чинів гетьманського почту. Їм також було вручено відзнаки німецьких орденів³⁷. Потім за сніданком О. Палтов і Г. Зеленевський сиділи обіч імператора, а гетьман — навпроти кайзера. Цікаво, що після сніданку та загальної бесіди з П. Скоропадським імператор відійшов разом із ад'ютантом та Берхемом перемовитися особисто з О. Палтовим³⁸. Цей факт, зі свого боку, також свідчить про вагу, яку той мав у гетьманському істеблішменті.

Про особливу довіру гетьмана до свого радника свідчить і те, що П. Скоропадський не взяв О. Палтова з собою в поїздку до Кілля, Кельна та на оглядини заводів Круппа, а спеціально залишив у Берліні для з'ясування цілої низки кардинальних і важливих питань. Серед таких були, зокрема, проблеми Криму, питання внутрішньої ситуації в Німеччині та, у цьому контексті, знайомство з лідерами соціалістичних партій, які були депутатами рейхстагу³⁹. З цим завданням, на думку П. Скоропадського, О. Палтов впорався «дуже погано», очевидно, недооцінюючи значення й впливовість соціал-демократичних партій у тогочасній Німеччині.

У жовтні 1918 року, в часи перелому на фронтах Світової війни та поразки Четверного союзу (Болгарія капітулювала, а в Австро-Угорщині розпочалися революційні події й процес розпаду імперії), О. Палтов досить рельєфно виявив свої русофільські пози-

ції. Водночас в умовах внутрішньополітичної кризи, коли перед П. Скоропадським постала дилема дозволу чи відміни ініційованого опозиційним Українським національним союзом скликання Національного конгресу (його планувалося зібрати 17 листопада 1918 року), О. Палтов був противником його заборони. Натомість він проводив думку, що гетьман мусив би перехопити ініціативу в соціалістичної опозиції та сам скликати Конгрес, змінивши при цьому склад його делегатів за рахунок представників несоціалістичних партій. Радник гетьмана вважав цей крок доречним, хоча й ризикованим, а сам П. Скоропадський, як він висловився згодом, міг би таким чином змінити всі плановані В. Винниченком та Ко рішення і, хоча й «обскубаний», втриматися при владі⁴⁰. Як відомо, рішення було прийнято цілком протилежне, а загальний фарватер політичного спрямування державного корабля кардинально змінився.

13 листопада 1918 року П. Скоропадський розпустив Кабінет Міністрів Ф. Лизогуба та спільно з О. Палтовим підготував нове звернення до народу України, головною тезою якого було обумовлення необхідності стати на шлях зближення з небільшовицькою Росією на федеративних підставах. 14 листопада 1918 року гетьман оголосив Грамоту про федерацію з майбутньою небільшовицькою Росією. Того ж дня він доручив С. Гербелю сформувати новий склад Ради Міністрів, у якому не мало б бути германофілів і самостійників. Як засвідчував Д. Дорошенко, з огляду на міжнародну обстановку в державі відбулися кардинальні зміни, і гетьман на початку листопада усунув О. Палтова, який мав репутацію відвертого германофіла, з поста товариша (заступника) міністра закордонних справ⁴¹. Архівні документи, однак, свідчать, що О. Палтов сам подав прохання про відставку з посад заступника міністра закордонних справ, виконуючого обов'язки державного секретаря та інших не на початку місяця, а лише 20 листопада 1918 року⁴². Невдовзі, 14 грудня цього року, П. Скоропадський зрікся влади. Згодом, вже в еміграції, він, згадуючи О. Палтова, наголошував: «Він справді працював над створенням України не за страх, а за совість. [...] Я його оцінив з першого дня і думки своєї про нього не міняю, хоча знаю, що багато хто мене в цьому, може бути, дорікне. Я їм у відповідь на це скажу одне: якщо ви, панове, коли-небудь будете в тих умовах, в яких був я, бажаючи вам добра, раджу: бережіть розумних, освічених, спроможних до праці людей, в нас їх можна перелічити по пальцях»⁴³.

Про подальшу долю О. Палтова інформації надзвичайно мало. Відомо, що в еміграції він активно діяв у Сербії, де ввійшов до складу Белградського закордонного комітету, до якого також належали князь Гагарін, колишній державний секретар Гетьманату М. Гіжицький, граф О. Бобринський та інші, і який був суто русофільським та мав пронімецьке спрямування⁴⁴. Вир революції й громадянської війни замутили, а іноді й зовсім стерли сліди багатьох відомих та менш відомих наших співвітчизників. Втім ніщо не зни-

кає безслідно, і постать Олександра Палтова, як і інших діячів того буремного часу, ще чекає на свого дослідника та біографа.

- ¹ *Скоропадський П.* Спогади. Кінець 1917 — грудень 1918. — Київ; Філадельфія, 1995. — С. 150.
- ² Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. (далі — ЦДАВО України). — Ф. 4547. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 83–84.
- ³ Российский государственный исторический архив (далі — РГИА). — Ф. 229. — Оп. 18. — Стр. 229. — Арк. 1–12 за 1903 р.
- ⁴ *Платонов О.* Тайная история масонства // [Електронний ресурс]. — Код доступу: <http://www.rus-sky.com/history/library/plat1-g.htm>
- ⁵ ЦДАВО України. — Ф. 4547. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 84.
- ⁶ Там само. — Арк. 85.
- ⁷ Там само.
- ⁸ *Свитков Н.* Масонство в русской эмиграции. — Сан-Пауло, 1966.
- ⁹ ЦДАВО України. — Ф. 4547. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 85.
- ¹⁰ *Дорошенко Д.* Історія України 1917–1923 рр. — Т. 2. — С. 47.
- ¹¹ *Скоропадський П.* Спогади. — С. 149.
- ¹² ЦДАВО України. — Ф. 4547. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 86.
- ¹³ *Скоропадський П.* Спогади. — С. 149.
- ¹⁴ ЦДАВО України. — Ф. 1064. — Оп. 2. — Спр. 1. — Арк. 167.
- ¹⁵ *Донцов Д.* Рік 1918, Київ. — К.: Темпора, 2002. — С. 190.
- ¹⁶ *Дорошенко Д.* Зазнач. праця. — С. 103.
- ¹⁷ *Донцов Д.* Вказана праця. — С. 41.
- ¹⁸ Там само.
- ¹⁹ Життя Надії Суворцевої, описане нею самою... // Наука і культура. Україна. — К., 1990. — С. 467.
- ²⁰ *Скоропадський П.* Спогади. — С. 150.
- ²¹ Там само.
- ²² Там само. — С. 174.
- ²³ Там само. — С. 150.
- ²⁴ ЦДАВО України. — Ф. 4547. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 86–88.
- ²⁵ Життя Надії Суворцевої, описане нею самою... — С. 467.
- ²⁷ Там само.
- ²⁸ *Скоропадський П.* Спогади. — С. 169.
- ²⁹ *Дорошенко Д.* Зазнач. праця. — С. 133.
- ³⁰ *Донцов Д.* Зазнач. праця. — С. 84.
- ³¹ ЦДАВО України. — Ф. 3766. — Оп. 1. — Спр. 68. — Арк. 47.
- ³² Там само. — Ф. 4547. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 61.
- ³³ Там само. — Спр. 2. — Арк. 16–17.
- ³⁴ Там само. — Арк. 128.
- ³⁵ Там само. — Спр. 1. — Арк. 135–136.
- ^{36*} Орден був заснований королем Пруссії Фрідріхом Вільгельмом II (1744–1797). Гаслом ордену стали слова «Sincere et Constante», що перекладаються як «Щирий та вірний» або «Щирий та постійний». Певний час орден був найвищою відзнакою країни. На ньому був зображений червоний орел з розкритими крилами. На грудях в орла був чорно-білий щит (малий герб Гогенцоллернів). Існувало шість класів ордену: Великий хрест — його носили на орденському ковнірі патрони ордену; I клас — стрічка з хрестом ордену на перев'язі та зірка на лівий бік грудей; II клас — хрест на шиї та зірка на лівий бік грудей; III клас — хрест на стрічці на лівий бік грудей; IV клас — хрест на стрічці на лівий бік грудей. Медаль на стрічці на лівий бік грудей. Стрічка ордену була білого кольору з двома жовтогарячими просвітами коло обох країв. Однак у деяких ситуаціях орден носили на стрічці Німецького хреста та на чорній стрічці з трьома білими просвітами. Останній варіант вручався за трьома бойовими нагородженнями хрестом ордену. Варіант без мечів надавали державним керівникам та службовцям. Так, хрест ордену третього класу можна було отримати за 50 (sic!) років безперервної та бездоганної служби кайзеру. Звичайно, як і було заведено в часи Фрідріха II, мечі надавалися за заслуги на військовій службі. Існували ще «додатки» у вигляді окремої пари мечів, корони та дубового листа, що надавалися за бойові заслуги та чергове нагородження тою самою

відзнакою. Існував також варіант нагороди ордену у вигляді ажурної зірки, що надавався нехристиянам, як орден святого Георгія «для іновірців» у Росії.

Найголовнішою ознакою ордену була його «клубна» властивість. На відміну від інших орденів, до яких приймали переважно як цивільного та військового характеру, до Червоного Орла приймали людей з відкриттям можливості впливу на вищу політику німецької держави, й не тільки. Навіть через багато років по офіційному закритті ордену, його знак ставив нагородженого на особливий щабель соціального положення. Серед кавалерів ордену були вищі генерали уряду Німеччини та Австрії, міністри, а також маршали П. Гінденбург та Е. Людендорф.

³⁷ Дорощенко Д. Зазнач. праця. — С. 264.

³⁸ Скоропадський П. Спогади. — С. 276.

³⁹ Там само. — С. 280.

⁴⁰ Там само. — С. 303.

⁴¹ Дорощенко Д. Зазнач. праця. — С. 285.

⁴² ЦДАВО України. — Ф. 1064. — Оп. 1. — Спр. 35. — Арк. 203.

⁴³ Скоропадський П. Спогади. — С. 150.

⁴⁴ Biblioteka Narodowa w Warszawie. — Спр. 23 XXIV-4a (11). — № м-ф. 87286. — Арк. 26.

Paulo HAI-NYZHNYK,

Doctor of Historical Sciences,

*Head of the Department of Historical Researches
of the Ukrainian Studies Research Institute*

OLEKSANDR PALTOV — POLITICIAN, DEPUTY MINISTER FOR FOREIGN AFFAIRS OF THE UKRAINIAN STATE

Abstract. Oleksandr Paltov was an outstanding and somewhat mysterious personality in the history of the Ukrainian State formation. This man played a significant role in the top echelons of the Ukrainian government and had perhaps the greatest impact on Skoropadskyi almost until the end of his reign.

The name of Oleksandr Paltov is more or less frequently mentioned in memoirs of practically every prominent public official of that time. However, he remained «unpopularized» by the politicians from history and the historians from politics, exercising power behind the scenes of public policy, despite all the political vicissitudes of state formation in the period of the Hetmanate.

Paltov was officially appointed Deputy Minister for Foreign Affairs, but at the same time he worked for the Hetman, going into the smallest details of his life. In particular, he was responsible for composing menus, creating seating charts and writing toasts etc. In the words of the Hetman's Chief of Staff Paltov was a rare find for Skoropadskyi. His influence was immense — the Hetman always consulted Paltov before signing any document. On top of that, Paltov always conducted negotiations with Germany on behalf of the Hetman, led the Cabinet of Ministers from behind and entirely controlled the intellectual life and activities of Skoropadskyi.